

A Bodroközi Művelődési Egyesület Balassa Iván Emlékérme

A Bodroközi Művelődési Egyesület megalakításának gondolata Balassa Iván néprajztudóstól származik. 1994–1995 fordulóján vetette fel tervét a hazai és felvidéki tudóstársadalomnak, a bodroközieknek, s az innen elszármazottaknak, Magyarországon és Szlovákiában egyaránt.

1995 tavaszán nagyon sokan bekapcsolódtak az Alsó- és Felső-Bodroközöt magába foglaló egyesület szervezésének munkájába. Háttérintézménynek mindenki egyértelműen a Magyar Nemzeti Múzeum Sárospatakon működő Rákóczi Múzeumát tekintette. Azt a helyet, ahol az 1950-es évek második felében igazgatóként dolgozott Balassa Iván, s az itt szövődőtt személyes, szakmai és baráti szálak a későbbi évtizedekben is szoros kötődést jelentettek számára. Néprajzosok, történészek, geográfusok, régészek, nyelvészek, művészek – helybeliek, közeli és távoli településeken élők egyaránt – gondolták úgy, hogy életképes és valós szakmai feladatok megvalósításának lehet központja a tervezett egyesület.

A szakmai előkészítő munkában Balassa Iván legfőbb segítője – a pataki évektől barát – Kováts Dániel volt. Nevéhez fűződik az egyesület alapszabályának elkészítése. Jósvainé Dankó Katalin (a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának igazgatója), Bodó Sándor (akkor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium múzeumi ügyekért felelős főosztályvezetője), Bogoly János (a szerveződő királyhelmeci Honismereti Múzeum igazgatója), Kristina Markusova, Mária Lamiova (a kassai műemlékvédelmi, illetve régészeti intézet munkatársai) játszottak szerepet abban, hogy az egyesület szerveződő tagságába a magyarországi kollégák mellett felső-bodroközi és kassai munkatársakat is megszólíthattak.

1995. március 31-én a sárospataki várban alakult meg a Bodroközi Művelődési Egyesület, 19 alapító taggal. Az egyesület magyarországi elnöke Bodó Sándor, szlovákiai elnöke Dobos László, ügyvezető elnöke Jósvainé Dankó Katalin lett. A tagság egyöntetű szándéka nyilvánult meg abban is, hogy tiszteletbeli elnökké Balassa Ivánt választotta. Az elfogadott alapszabály rögzítette: a Bodroközi Művelődési Egyesület a Kárpát-medence északkeleti régiójában található kistáj természetföldrajzi, társadalmi, gazdasági, kulturális értékeinek feltárásáért, megismertetéséért és továbbfejlesztéséért dolgozik. Az Egyesület két központtal, Sárospatakon és Királyhelmecen, két országban működik. 1995-ben az Egyesületbe 52-en léptek be. A következő években újabb tagtársak kapcsolódtak a munkába, jelenleg 70 főt meghaladó a tagságunk. Az alapítók elérték céljukat, tíz év múltával jelenleg is működik a Bodroközi Művelődési Egyesület. Az elmúlt évtizedben számos kutatási program, konferencia, kiadvány, könyvbemutató jelezte a tagság aktivitását.

2002 októberében elhunyt Balassa Iván. Az utolsó – 2001-es konferenciánkon elhangzott – sárospataki előadását is magában foglaló, „A 800 éves város, Patak”¹ című tanulmánykötetet emlékének ajánlottuk. A Bodroközi Művelődési Egyesület 2004. évi közgyűlése úgy döntött, hogy Balassa Ivánról elnevezett emlékérmét alapít a Bodroköz-kutatás és a terület megismerése terén nyújtott kiemelkedő teljesítmény elismerésére. A díjazott kiválasztásáról a Bodroközi Művelődési Egyesület által létrehozott kuratórium dönt, a tagtársak előterjesztése alapján. Évente egy, legfeljebb két személy kaphatja a Balassa Iván Emlékérmét. A díj átadására Balassa Iván születésnapján (vagy ahhoz közeli időpontban), október 5-én kerül sor, Sárospatakon.

¹ A 800 éves város. Patak. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak 2004.

A Balassa Iván Emlékéremet első alkalommal 2005. október 14-én adták át. A kuratórium döntése értelmében egy személy, dr. Kováts Dániel kapta. A díj átadása a Bodrogi Művelődési Egyesület ünnepi ülésén történt, tagtársak, barátok jelenlétében. Az eseményre Sárospatakra érkeztek a Balassa család tagjai, köztük Balassa Iván özvegye, Éva néni is. Jósvainé dr. Dankó Katalin ügyvezető elnök köszöntő szavai után Fehér József tagtársunk, a Helytörténeti Szakosztály elnöke méltatta a díjazott munkásságát. Idézzünk Fehér József közelmúltban megjelent írásából!² „A nagyformátumú, iskolateremtő személyiségekre szokták mondani tisztelői vagy – különösen évfordulás alkalmakkor – méltatói, hogy: *egyszemélyes intézmény*. Az én jogos elfogultságom ettől még többet mondhat velem, ha Kováts Dánielről beszélek: Ő egy birodalom.”³

Kováts Dániel tudományos pályája a Bodrogi közben, Zemplénagárdon, a helyi általános iskolában indult. „...képes volt mindenhol és mindenkor, bárhová vezetett is sorsa, megtalálni feladatát. Az 50-es években a zemplénagárdi általános iskolában, ahová nem egészen önszántából került, olyan honismereti szakkört vezetett, helytörténeti mozgalmat indított, amelyet rövid időn belül országos példaként emlegettek. Szem- és fültanúja voltam két évvel ezelőtt, amikor egy zemplénagárdi ember, a falu monográfiájának megjelenése után ezt mondta: «Dáni, Te az Isten jó embere vagy.»”⁴

Csaknem 50 esztendeje itt, Zemplénagárdon, a Bodrogi északkeleti csücskében, „a világ végén” találkozott először Balassa Iván és Kováts Dániel. Balassa Iván ekkor a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója volt, s Újszászy Kálmán hívta fel figyelmét Kováts Dánielre. Találkozásuk, s ebből kifejlődött barátságuk életre szólónak bizonyult. Állandó munkakapcsolatuk eredménye több közös kutatás és könyv. A közelmúltból említhetjük az 1996-ban megjelent *Újszászy Emlékkönyvet*⁵ vagy az 1997-ben kiadott *„Sárospatak határának helynevei”*⁶ című kötetet.

A bodrogi évek után a két nagy múltú iskolaváros, Sárospatak és Sátoraljaújhely lett Kováts Dániel életének és munkásságának helyszíne. „Neki ily módon „két hazát (várost) adott végzeté», s nem azért, mintha a másik két zempléni városban nem lenne otthon, hanem azért, mert Újhelyen és Patakon *kitüntetetten* otthon van. Kitüntetetten azért, mert mindkét város díszpolgárává avatta ... Köszönhetnek is sokat neki, mert Ő a hely szellemének a legjobb őrizője, nemcsak napjaiban, hanem már vagy három évtizede. Nem csoda, hiszen olyan tanítómesterek szellemi búvőkörében nevelődött, mint *Újszászy Kálmán, Balassa Iván, Ködöböcz József*, a régebbiek közül *Móricz Zsigmond*, még távolabbról *Kazinczy Ferenc*, s egészen messziről *Comenius* példáján, ők a legnemesebb zempléni örökséget adták át neki, a méltó mai utódoknak.

Összeszámoltam önálló köteteit: húsz jelent meg 1972–2005 között (hat társszerzővel). A húszból 12 kétségtelenül hegyaljai vonatkozású (...) További 4 pedagógiai tárgyú (...) A fennmaradó 4 is a Hegyalja vonzáskörében született, bodrogi és hegyközi falutörténetekről, monográfiákról van szó (...) Kováts Dániel szerkesztői munkássága a zempléni művelődéstörténet legfényesebb lapjaira kívánczik. Még akkor is, ha csak ezt a 15 Széphalom Évkönyvet vennék számba. Pedig van még legalább 50 kötet, mely az Ő keze nyomát viseli magán: a *Kazinczy Könyvtár* 13 kötete, a Társaság kiadásában megjelent 39 egyéb kiadvány (...) Kitűnő szerkesztő- és szerzőtársakkal dolgozott együtt néhány könyv érdekében: Busa Margittal, Bojtor Istvánnal, Bencsik Jánossal, Csorba Csabával, Hőgye Istvánnal, Kiss Endre Józseffel és Fehér Józseffel (...) Szerkesztői munkájának csúcspontja azonban – véleményem szerint – *Sátoraljaújhelyi Lexikonjának* megalkotása (*Sátoraljaújhely, 2001. 548 oldal*). A jeles néprajztudós, az elsősorban Sárospatakhoz, de persze az egész Hegyaljához, a Hegyközhez és Bodrogihoz is kötődő Balassa Iván ötlete nyomán született meg ez a helytörténetírásban kivételesen ritka

² Fehér József: Tokaj-Hegyalja kultúrhistoriájának vonzásában – Dr. Kováts Dániel munkássága. In: Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja. Szerk.: Dr. Frisnyák Sándor – Dr. Gál András. Szerencs 2005.

³ Fehér József, 2005. 7. old.

⁴ Fehér József, 2005. 13. old.

⁵ Újszászy Kálmán Emlékkönyv. A kiadást gondozta Koltay Gábor. Szabad Tér Kiadó. Budapest 1996. 639. old.

⁶ Balassa Iván – Kováts Dániel: Sárospatak határának helynevei. Sárospatak 1997. 288. old.

mű, mely a sokszor megcélzott, de igen kevés esetben sikerült monográfia helyett a lexikon műfajában ír le egy várost.⁷

Fehér József laudációja után került sor az emlékérem és az emléklap átadására. Borsi Antal alkotása előlapján Balassa Iván portréja látható (az eseményre utaló körirattal), hátlapján a díjazott neve és az év olvasható. Az ünnepi pillanatok után dr. Kováts Dániel köszönő szavait hallhattuk. Felidézte a bodrogi éveket, a Balassa Ivánnal közös kutatásokat, a Bodrogi Múvelődési Egyesület létrehozásának eseményeit.

A díj s a díjazott személye egyértelműen mutatja számunkra – Bodrogi közben és Zemplénben élőknek – hogy Zemplén nem csak az elmúlt évszázadokban volt kiemelkedő személyek szülő- s választott hazája. A közelmúltban s napjainkban is vannak köztünk olyanok, akik a nagy elődök méltó utódaiként szinte polihisztorként egész korszakok, évtizedek tudós krónikásai, gyűjtői. Egykor történelmi események, döntések helyszíne volt Zemplén, Sárospatak, Sátoraljaújhely. Ma talán a távoli vidékeken élők kevésbé tudnak hazánk e tájáról. Ha megnézzük azonban az itt kutató, gyűjtő tudósemlékek munkásságát, láthatjuk, hogy mint erős pillérre támaszkodnak Zemplénre. Vidékünk településmonográfiái, a gyűjtések eredményei éppúgy országos érdeklődésre tarthatnak számot, mint nagy összefoglaló munkáik itt gyűjtött részeredményei.

Bízunk benne, hogy a mögöttünk hagyott XX. század vidéket járó, s kutató nagy generációja – mely a ma köztünk élő nagy tudósgenerációt fölnevelte, s tanítványaik által a XXI. századot is befolyásolja – követőkre talál. Reméljük, ma is vannak, s még inkább lesznek köztünk olyanok, kik szerelmesei hazánk kis tájainak, így a Bodrogi köznek, miként a hőskorban, az 50-es, 60-as években indulók nemzedéke. A Balassa Iván Emlékelem az ő elismerésük lesz a jövőben, összekötve nemzedékeket, tovább éltetve a hagyományokat, a honismeretet, a népismeretet, a vidék, s a haza szeretetét. Köszönet az elődöknek, kik megmutatták ezt az utat! Köszönet Balassa Ivánnak! Köszönet Kováts Dánielnek!

Dr. Tamás Edit

Csongrád Megyei Levéltári Napok

2005 október 17 és 21 között, immár huszonnyolcadik alkalommal rendezte meg a Csongrád Megyei Levéltár a Levéltári Napokat. A hétfőtől péntekig tartó rendezvénysorozat már kaphatta volna a Levéltári Hét nevet is. A rendezvényt szervező Csongrád Megyei Levéltár eddig is partnerekkel, intézményekkel, társadalmi szervekkel összefogva rendezte meg a Levéltári Napokat. Ebben az évben a Pusztuló és Elpusztult Magyar Falvakért Egyesület is bekapcsolódott a rendezvénysorozatba.

Most is, mint eddig a Levéltári Napok megrendezésében az az elv vezette a rendezőket, hogy a Levéltár lépjen ki az intézményből. A megye több településén ismerjük meg az ott lakók a hely múltját, hagyományait és a levéltárosok mellett más személyek is beszámolhassanak kutatásaik eredményeiről. Ezek mellett meghívást kapjanak neves kutatók is. Legtöbb alkalommal kapcsolódnak a Levéltári napokhoz emléktábla avatások is. Ilyen volt például Makón Mályusz Elemér történész, Csongrádon Katona Imre néprajzkutató emléktáblájának a fölavatása. Most Hómezővásárhely külterületén egy tanyai iskola kertjében került sor a középkori, a történelem során elpusztult Szentkirály falu emlékének megjelölésére.

A Levéltári Napok megnyitására Makón került sor. Az előadói konferencián Blazovich László a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója a magyar írásbeliség kialakulásáról beszélt. Soós István a MTA Történettudományi Intézet főmunkatársa a Makón született Mályusz Elemérre emlékezett *Egy élet Klío szolgálatában* című előadásával. Kalmár János Az ELTE docense *Főúri nevelés a XVII. században* címmel tartott előadást. Tóth Ferenc a makói József Attila Múzeum nyugalmazott igazgatója a *makói emberek mentalitásáról* beszélt. A makói József Attila Múzeum által Makón megrendezett Levéltári Napokon elhangzott előadásokat rendszeresen megjelenteti a Makói Múzeum Füzetei kiadványsorozatában.

⁷ Fehér József, 2005. 8–11. old.

Hódmezővásárhelyen a város közelmúltjával foglalkozó előadások hangzottak el. Az előadók Hódmezővásárhely monográfiája készülő kötetéhez kapcsolódó kutatásaikról számoltak be, Antal Tamás, a SZTE egyetemi tanársegédje *Közigazgatás a két világháború között*, Varsányi Attila levéltáros *az 1930-as évek vásárhelyi társadalma*, dr. Marjanucz László, a SZTE tanácskezelője *a bankok, takarékpénztárak Hódmezővásárhely gazdasági életében*, és Miklós Péter PHD hallgató *a támadás a keresztény egyház ellen 1945–1947 között* témakörökben végzett kutatásairól számoltak be.

Szegeден a levéltári munkát, kutatást elősegítő kiadványok ismertetésére volt a téma. Blazovich László *a levéltári segédletek és az ismertető leltárairól* beszélt. Berta Tibor a Csongrád Megyei Levéltár igazgatóhelyettese *a Csongrád Megyei Levéltár ismertető leltárairól* szólt. Farkas Csaba a Csongrád Megyei Levéltár főlevéltárosa *a jogszolgáltatási szervek tematikus leltárainak* a problémáit elemezte. Endrész Ádám a Békés Megyei Levéltár igazgatóhelyettese *a Békés Megyei Levéltár* elkészült és készülő *repertóriumairól* beszélt. Péterné Fehér Mária a Bács-Kiskun Megyei Levéltár főlevéltárosa *a Bács-Kiskun Megyei Levéltár segédleteit* mutatta be. Bár a szegeди konferencia elsősorban a levéltárosi szakmának szólt, a kívülállóknak is hasznos volt, mert sok új ismeretet, segítséget adott részükre a levéltári kutatásaikhoz.

Csongrádon Surányi Dezső *Egy régi szőlőfajta történeti-ökológiai bemutatása, a csongrádi kádarka múltja és jelene* előadásában a Csongrád egyik jelentős tájjellegű borával foglalkozott. Herczeg Mihály nyugalmazott levéltárigazgató *a XVII–XIX. századi csongrádi uradalmi pálinkafőzés történetét* ismertette. Mód László néprajzkutató *egy csongrádi szőlőbirtkosnak az 1900-as évek elején való gazdálkodását* mutatta be. Gát László helytörténész *Adatok Máma történetéhez* című előadásában egy csongrádi határrész múltját ismertette.

A rendezvénysorozat utolsó napján, Mindszenten volt helytörténeti matiné. Blazovich László *Az alföldi településhálózat változásai* című előadásában Mindszent fejlődését mutatta be. Szűcs Judit a csongrádi Tari László Múzeum igazgatója *„Kevés fűgye vót, oszt jó gazda vót”* címmel Mindszent népi társadalmát elemezte. Klukovits Lajosné a SZTE Könyvtárának könyvtári szakreferense *Mindszent társadalma a XX. század második felében* című előadásában ismertette azokat az eseményeket, fejlődéseket, amelynek eredményeként Mindszent a nagyközségből város lett. Farkas Csaba főlevéltáros *Az ötvenes évek Mindszentén a politikai perek és pártiratok tükrében* című előadásában olyan adatokat ismertetett, amelyeket a mindszentiek nem nagyon ismertek. Fuchsné Benák Katalin a mindszent Keller Lajos Könyvtár igazgatója *a könyvtár helytörténeti kiadványait* mutatta be. Imponáló, hogy a könyvtár az elmúlt tíz évben tíz helytörténeti munkát jelentett meg.

A Levéltári Naphoz kapcsolódva a könyvtár két kiállítást rendezett. Az egyikben *Utak, álmok* címmel egy Mindszentről elszármazott polihisztor, dr. Mihály József életútját, a másikban *Az én városom első tíz éve* címmel Nagy Mihály helytörténész fotóit mutatja be.

Gazdag, sokoldalú volt az öt napig tartó Csongrád Megyei Levéltári Napok. Érdeklődve várjuk, hogy a rendezvénysorozat a következőkben milyen újabb elemekkel lesznek gazdagabbak.

Bogdán Lajos

Sándor Móricra, az „Ördöglovasra” emlékeztek Bajnán

Gróf Sándor Móric 1805. május 23-án született a Sándor grófok bajnai kastélyában. E nap alkalmából a büszke apa – Sándor Vince gróf a gyönyörű Budavári Sándor-palota építetője és ura – lovas küldöncöket küldött a szélrózsa minden irányába, hogy tudassák a környékbeli birtokosokkal az örömhírt. Talán a születése pillanatában felhangzó paták dobogása szabott irányt életének, hiszen ez a hang kísérte fiatalkorától élete derekáig Európa legvakmerőbb lovasát.

Édesapja szigorú nevelésben részesítette, de édesanyja Szapári Anna szelídsége is mély nyomot hagyott benne, hiszen zabolátlan természete ellenére családi körben „lehiggadt, nyers erőszakos természete eltompult, háborgó, szilaj vére megnyugodott.”¹

Felesége, Metternich Leontina hercegkisasszony, a rettegett kancellár, Klemens Lothár Metternich lánya. Szép, boldog családi életet éltek. Sándor gróf gyermekeit, a korán elhunyt kis Leót és lányát Pauliát igyekezett szigorúan, félelmet nem ismerő emberekké nevelni, így gyakran bevonta őket lovasbravúrijaiba is.

Erről az oldaláról – lovasbravúriairól – vált igazán ismertté, innen kapta egy angol útja alkalmából az *Ördöglovas* elnevezést is. Pedig a Sándor család – így Móric is – sokat tett a birtokain élő emberek jobb életkörülményeiért is. Templomot épített. 1833-ban a bajnai, epöli és nagysápi hívek közmunkájának felhasználásával felépítette a ma is álló plébániát Bajnán. Sokat tett birtokán a népoktatás és a kultúra fejlesztéséért is. Törekedett a jó minőségű állattenyésztésre, földművelésre. Mert kockáztatni, hogy profitálhasson és tette mindezt nem csak a maga hasznára. Megbecsülte az embereket, lehetőséget nyújtott az előbbrejutásra mások számára is. Barátjával Széchenyi Istvánnal együtt sokat tett a magyar lovassport megteremtéséért is. Leánya így írt róla: „Hős volt, egyenes jellemű, igazságszerető, mint senki más! A legkisebb hazugság, vagy nagyozolás rettenetesen kihozta a sodrából. Nagylelkűségét sokszor áldotta a környezete.”²

2005. május 23-án a Bajnai Barátok Egyesülete, Bajna, Gyermely és Szomor község Önkormányzata a Gyarmatpusztai kápolnában, örök nyughelyén róta le kegyeletét a gróf előtt. Gyermely község református lelkésze, Petró Klaudia, így méltatta őt. „De mi az, amit tanulhattunk tőle? ...dolgozni, tanulni, segíteni embertársainkon, egymásért áldozni, közösséget teremteni, megmenteni erdőt, állatot, értékeinket, felemelni a nemzetet, és ami egy ember életében a legfontosabb, határtalan szeretettel feltétel nélkül szeretni.”

Édesanyja, édesapja, testvére síremléke a bajnai temetőben áll, melyet a Bajnai Baráti Kör és Bajna Község kezdeményezésére a kulturális miniszter 14/2003. (IX. 19.) NKÖM rendeletben műemlékké nyilvánított. A védetté nyilvánított Sándor-szarkofágot a Baráti Kör hozatta rendbe és a község plébánosa szentelte fel 2005. október 8-án.

Abban, hogy a Sándor család emlékét így őrzik, ápolják és gondozzák, a faluban elévülhetetlen érdeme van *Kalmár Zoltánné* polgármester asszonynak és *Izso Károly* nyugalmazott tanárnak, helytörténésznek.

Forróné Zsuzsa

Megemlékezések Rimaszombatban

2005. november 19-én ünnepelni hívta össze: a Református Tudományos Gyűjtemények, a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás, a Bástya Egyesület és a 4. számú Hatvani István Cserkészcsapat az emlékezni vágyókat, hogy tiszteletüket fejezzék ki a városban marandót alkotó és a városból származó *Tóth családnak*. Az egybegyűlteket *B. Kovács István* muzeológus köszöntötte magyar és szlovák nyelven. *Vörös Attila* cserkésztiszt, a Bástya Egyesület elnöke indítóötlete alapján táblát állítottak, s lepleztek le a Községi Ház falán, amely őrizi a család híres művészeinek: *Tóth József* festőművésznek, rajztanárnak, *Tóth Béla* építészmérnöknek, feleségének *Schulek Vilma* iparművésznőnek és fiuknak, *A. Tóth Sándor* polihisztornak emlékét, akinek festményeiből a Tompa Mihály Református Gimnázium dísztermében készíttettek kiállítás. Ugyanitt hallhattak előadást a megjelent érdeklődők és a család leszármazottjai *dr. Tóth Gábor Sándortól*, aki a helyszínen dedikálta is édesapjáról összeállított könyvét.

A Tóth család Tóth József által került Rimaszombatba, aki unokatestvére – az akkor már egy évtizede itt élő és tanító – Baksay István kezdeményezésére érkezett a városba. Tóth Jó-

¹ *Lestyán Sándor*: Gróf Sándor Móricz, az ördöglovas (Bp. 1941.)

² U.o. 32. old.

zsef Szabolcs megyében, Gáván született, apja református lelkész volt. Sárospatakon bölcsészetet és teológiát végzett, majd Bécsben tanult a Művészeti Akadémián. 1856/57-es tanévtől az Egyesült Protestáns Gimnázium rajztanára. Felesége, Rimaszombat első szabadon választott polgármesterének lánya: Káposztás Emília (1840–1931), aki közeli rokona volt Ferenczy Istvánnak.

Fiuk, Tóth Béla (1870–1939) a millenium évében fejezte be a Műegyetem Építészmérnöki Karát. Olyan társaságba került fiatal építészé, ahol a korábbi eklektikus, historizáló irányzathoz képest új stílus kezdett kibontakozni. Ez az az idő, amikor mestere, Lechner Ödön megépíti első épületeit (budapesti Központi Postatakarékpénztár, Iparművészeti Múzeum stb.), amelyek az új, magyaros természeti formavilághoz kapcsolódnak. A tanítványok ezt az építészeti, Mesteri Iskolaként folytatták, s a legtöbben – bár vidéki gyökerekkel rendelkeztek – de Budapesten nyitottak irodát. Tóth Béla azonban hazatért, és Rimaszombatban alkalmazta ezt a friss építészeti stílust. Ő építette az Egyesült Protestáns Főgimnáziumot 1904-ben, ugyancsak az ő alkotása az egykori lakóháza, a rimaszombati Közösségi Ház. 1907-ben építették az Állami Leánylíceumot, mely ma a Tompa Mihály Magyar Tannyelvű Alapiskola. Ezen kívül számtalan polgári és kispolgári lakóházon (Fő tér, volt Koháry u., Felkelés u., Mikszáth u., Gorkij u.) hagyta keznyomatát.

Az emléktáblát Erdélyi Géza református püspök és dr. Tóth Gábor Sándor leplezte le, Szesztay Domokos építészmérnök, tervező, a Magyar Köztársaság Pozsonyi Nagykövetségének kulturális titkára méltatta. Kiemelte, hogy Tóth Béla nevéhez fűződik jelentős részben a városi vízvezeték, a csatornázás és az elektromos hálózat kiépítése, a város közművesítése. Elmondta, hogy *„...művészi vénáját minden bizonnyal apja, a festőművész-rajztanár Tóth József után örökölte, helyi gyökereinek mély beágyazottságát pedig édesanyjától, a régi rimaszombati patriciuscsaládból származó Káposztás Emíliától. (...) Felesége Schulek Vilma (1868–1959), aki a Schulek rokonságba tartozó unokatestvér volt, tehát építészeti vénákkal is rendelkezett nagybátyján, Schulek Frigyesen keresztül, Mintarajzoló Szakiskolát végzett Budapesten. Szakavatott képzőművész, iparművész volt. Férje legtöbb épületén az ornamentikus díszítőműveit ő rajzolta, álmodta meg, ilyen módon ők szerzőpárosává váltak.”*

A családi emléktábla mellé A. Tóth Sándor (1904–1980) festő-, bábművész, cserkész bronz domborműve is felkerült, Buza Barna alkotása. Ugyanez a tábla van a Pápai Református Gimnázium falán is, amely 1991-ben készült, hiszen a polihisztor a Pápai Református Kollégium tanára volt. Művészi hajlama, tehetsége már gyermekkorában megmutatkozott, amikor még Rimaszombatban a Tompa Mihály Önképzőkör diák-elnöke volt. Cserkészcsapatot vezetett, iskolatársai voltak Szombathy Viktor és Győri Dezső cserkészvezetők. Budapesten a Magyar Képzőművészeti Főiskolát, Glatz Oszkár, Lyka Károly, Rudnay Gyula tanítványaként végezte. Bécsben, Berlinben, Párizsban és Londonban is tanult. Első önálló kiállítását szülővárosában rendezték 1926-ban. 2005-ben pedig harmadszor voltak Rimaszombatban alkotásai. Életművéről sokat lehetne írni: pl. 1947-ben az I. Magyar Bábjátékos Kongresszuson elnöknek választották, 1949-ben a Pápai Képzőművészeti Kör vezetője, 1969-ben pedig a Prágai UNIMA bábművészeti kongresszuson dísztagja lett. A város büszke rá, s az egész családra. Ennek tanúbizonyságaként avatták Rimaszombat polgárai és Tóth Alapítvány az emléktáblákat, s így habár csak szimbolikusan, de visszatértek „Tóthék” Rimaszombatba. A család szétzóródására így emlékszik vissza a fia, dr. Tóth Sándor: *„Ez a mai nap nagyon csodálatos és meghatározó nélkül alig tudok róla beszélni, itt találkozhattak az őseikkel azok az unokatestvérek, akik innen elszármaztak már. A családunk sorsa a magyarság sorsával (...) azonos, mert ahogy a magyarság szétzóróztatott a Trianoni békeszerződés után, úgy a családunk is abban az időben szakadt szét. Őt testvér a szélrózsa minden irányába elment. Zoltán és a gyermekei Németországba kerültek, német felesége van. A Laci bácsi a 44-es kitelepítésekkel Schulek Vilma nagyanyámmal menekülni volt kényyszerű egy táskával a kezében, s a családjával Nagykanizsára telepedtek le. Édesapám, A. Tóth Sándor 1922-ben átszökött a határon, hogy a Budapesti Képzőművészeti Főiskolát el tudja végezni. Belli néném a Wernerhez ment hozzá feleségül, aki szintén itt lakott. Ők voltak a rimaszombati Zeneiskola alapítói, majd Pozsonyba mentek, utána Németországon keresztül Amerikába. A legkisebb fiú Vilmos, ő volt az ötödik. Itt maradt, Rimaszombatnak az építészmérnöke lett, innen ment nyugdíjba Losoncra. A gyerekei itt élnek Szlovákiában, felerészben tudnak magyarul, (...) felerészben nem. Velük németül vagy angolul beszélünk.”*

„Fáj Neked az elszakított Erdély? Fáj Neked az elszakított Felvidék? Fájnak Neked a többi elszakított magyarok? Hát mit teszel értük? Csak siránkozni tudsz és sóhajtozni? Csak nyomorúsággal takaródzva csodát vársz – mástól!? Hát nem tudod, hogy a testet megölhetik, megcsonkíthatják, de a lelket nem? Nem – ha Te is akarsz! Ha ápolsz legalább egy barátságot arrafelé. Ha gyűjtesz, hogy hozzájuk siethess, vagy gyűjtőtök, hogy közülök hívhatlak ide valakit egy időre. Vigyázzatok! A lelki megcsonkítás útban van, és Te is ítélet alá esel, ha célt ér.” (A. Tóth Sándor: Kalotaszeg [Beszámoló-féle.] Pápai Kollégiumi Napok /1932. november–december/)

Homoly Erzsébet

„Határok nélkül” – hagyományőrző kézművesség

Október elejétől már a harmadik helyszínen folytatódik fazekassággal foglalkozó, hagyományőrző kézművességet népszerűsítő programunk. A szlovákiai Rozsnyón érdeklődők tömege kísérte kiállításunk megnyitását, s gyönyörködött az alföldi és a gömői fazekasok legszébb kerámiáiban. A tárlat előkészítése azonban Magyarországra, 2005 tavaszára nyúlik vissza.

A program tervezésekor a szervezők, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület és a Megyei Múzeumi Szervezet szándéka többek között az volt, hogy elsőként fogja össze egy rendezvénysorozat idejére a megye fazekas kézműveseit, s meghívja résztvevőként a Kárpát-medence három másik országából a hagyományokat ápoló fazekasokat. A hagyományőrző kézművesség valamennyi résztvevő országban élő, vagy még feleleveníthető emlékekkel rendelkezik. Ezek az értékek közös nyelv híján is egész Európa népei számára könnyen érthetőek, s szoros összekötő kapocsá válhatnak múzeumaink, országaink lakói között. Ezért szándékunkban állt felkutatni e sok évszázados hagyományokkal épülő kézműves mesterség múltját és jelenkori értékeit, kiállítással, bemutatókkal, foglalkozásokkal lehetőséget adni e szakma alaposabb megismerésére. A rendezvényeket kísérő élénkülő idegenforgalom segíti az új vevőkör kialakítását.

A 2005 májusában induló rendezvénysorozat keretében Szolnokon, Szabadkán, Rozsnyón és Kézdivásárhelyen szervezzük meg programjainkat a térség egész területéről bevonva a kézműveseket. Első lépésként Jász-Nagykun-Szolnok megye fazekasainak hagyományos módon készített termékeinek válogatott darabjaiból rendeztünk kiállítást a Damjanich János Múzeumban. Az anyaggyűjtés elsősorban a nagy múltú és ma is virágzó fazekas-centrumokat és azok vonzáskörzetét érintette, vagyis Mezőtúrt, Tiszafüredet, Karcagot. Tizenkilenc fazekassal vettük fel a kapcsolatot *Mezőtúrról, Tiszafüredről, Karcagról, és Szolnokról*. A tárlaton külön egységet alkot a gyermekek, fogyatékosok számára megfogható szerszámokkal, termékekkel berendezett sarok. A látogatók fotókról és projektoros vetítésből ismerhetik meg a kézművesség múltbeli fogásait, múzeumokban őrzött tárgyait, dokumentumait, a népi díszítőművészet megőrzésre méltó elemeit. A szolnoki megnyitót május 20–21–22-én vásár követte. A kiállítás és a vásár ideje alatt folyamatosan mutakoztak be a meghívott kézművesek nemcsak termékekkel, de a korongozás munkafolyamatába is beavatták a közönséget.

Kiállításunkhoz *A korong mesterei Fazekasság Jász-Nagykun-Szolnok megyében* címmel kiállítási katalógus készült angol, szlovák, szerb, román nyelvű összefoglalóval. *A korong mesterei fazekasság Jász-Nagykun-Szolnok megyében kitekintéssel a Sajó völgyére, a Vajdaságra és Háromszékre* című magyar-angol nyelvű CD a négy régió fazekasságának történetével foglalkozik. Az érdeklődőket honlapunkon (www.djm.hu) és a médián keresztül rendszeresen tájékoztatjuk programjainkról. Honlapunkon olvashatnak a szervezőkről, a résztvevő civil szervezetekről, múzeumokról. Tájékozódhatnak továbbá a kiállításon megjelenő magyar fazekasok elérhetőségéről, termékeiről. Ugyancsak az Interneten, az Euro Infocenter oldalán népszerűsítjük fa-

zekasainkat egész Európában, segítve ezzel eladási lehetőségeiket. Eseménynaptárunk, programajánló füzetünk a Damjanich János Múzeumban jelenleg is beszerezhető.

A kiállítás és a rendezvények 2005 júliusától Szabadkán vonzották a Városi Múzeumba a látogatókat. Az új helyszínen a magyar kiállítás kiegészült a tájegység fazekasságának történetével, legjellegzetesebb termékeivel. Júliusban és augusztusban vajdasági fazekasok tartottak bemutatókat, foglalkozásokat az érdeklődőknek. A szabadkai Interetno fesztivál idején szervezett vásáron magyar és vajdasági fazekasok árulták portékáikat. A vajdasági és a magyar kézművesek kapcsolatfelvételét sajnos nem mondhatjuk sikeresnek. A médiában is bemutatott magyarellenes atrocitások, a vámműgyintézés nehézségei sok magyar fazekast visszariasztottak a Szerbia-Montenegróba utazástól.

Ősszel érkezett meg kerámiaanyagunk a Sajó völgyébe. A valamikori határok átszabása előtti időszakban e térség és a Közép-Alföld között a fazekasságnak köszönhetően hagyományosan jól működtek a kapcsolatok (agyag és tűzállóedények kereskedelme). Közös kiállításunk sikeréhez hozzájárult továbbá a Rozsnyói Bányászati Múzeum értékes kerámiagyűjteménye, a rozsnyói kollégák lelkes munkája. Szlovákiai vásárunkat december 17–18-án tartottuk, melyre számos magyar és szlovák fazekast vártunk.

2006 januárjától márciusig az erdélyi Kézdivásárhelyen a Céhtörténeti Múzeum ad otthont tárlatunknak. Háromszék viszonylag korán polgárosodó térségének kézműipara rendkívül gyorsan fejlődött, s jutott el első szervezeti létrehozásáig. Bizonyíték erre gazdag anyagú céhtörténeti múzeuma. A felvirágzó kereskedelem nemcsak kelet felé de nyugatra, a mai Magyarország irányába is szoros kapcsolatokat épített ki a kézműves termékek révén. Kiállításunkat Kézdivásárhelyen 2006. január 12-én nyitottuk, s egészen márciusig várjuk a gyönyörködni, korongozni vágyókat.

A hagyományőrző kézművesség programot 2007-ig szeretnénk folytatni évente más-más tematikával. Négy év alatt lehető legtöbb mesterséget és mestert szándékozunk bevonni tevékenységünkbe. Megkíséreljük a négy térség kézművesei, turistái, muzeológusai, múzeumlátogatói között szorosabb, sok tekintetben újfajta kapcsolat kialakítását.

Pusztai Gabriella

Búcsú Szénássy Árpádtól

Már októberben is panaszkodott, hogy rosszul érzi magát, s egyre halogatta esedékes pesti útját. Azt gondolta, majd Pozsonyban, egy alaposabb kivizsgálás és kórházi kezelés után fölépül, hiszen annyi munka várta. Minél előbb teljes erővel dolgozni akart. Még kórházi ágyáról is telefonálgatott: szervezte a Kastélykrónika új számát, cikkeket kért, s tele volt tervekkel, ötletekkel. Nem a halálra, az életre készült... Akik közelebbről ismertük, azt akartuk hinni, hogy nem lehet semmi komoly baja, minden folytatódik egy-két hét múlva a megszokott rendben. Aztán 2005. december 7-én reggel, a temetés napján megtudtam a döbbenetes hírt: december 4-én, életének 52. évében elhunyt dr. Szénássy Árpád okleveles mérnök, a komáromi KT Könyv- és Lapkiadó ügyvezető igazgatója.

Az idő rövidege miatt nem lehettem ott a koporsójánál, a telefonon kapott megrázó hírre csak dadogva, megindultan tudtam a családnak kifejezni részvéteimet. Szörnyű volt rádöbbenni, hogy a rák, az alattomos betegség néhány hét alatt győzedelmeskedet.

Szénássy Árpád régi, nevezetes komáromi család sarjaként 1953. március 20-án született. Az érettségi után agrármérnöki oklevelet szerzett, s elsősorban a napenergia hasznosításával kapcsolatosan vált ismertté a szakmájában. Első megjelent kötetében *Tarczy Lajos életútját* dolgozta föl (1983), majd a pomológia úttörőjének, *Kováts Józsefnek* szentelt könyvet.

A rendszerváltás után 1990–1995 között Komárom alpolgármestere. Igazi munkaterülete azonban a honismeret volt. Kutatóként, könyv- és folyóirat kiadóként korszakos jelentőségű munkásságot mondhatott magáénak az elmúlt másfél évtizedben. Feldolgozta *Feszty Adolf életét és pályáját* (1993). Tekintélyes, csaknem négyszáz oldalas adattár *A komáromi hírlapírás*

kétszáz éves története 1789-1989 című kötete (Tatabánya, 1994). Az agrártémákhoz tér vissza ezt követően *A népi élelmiszerelőállításról az ipari feldolgozásig Komárom megyében 1945-ig* (KT Kiadó, Komárom, 1997) című kötetével. Az építészettörténet felé induló érdeklődésének egyik első darabja: *A polgári építészet Feszty Gyula alkotásaiban* (KT Kiadó, Komárom, 1997) című műve. *Komárom és vidéke képeslapokon* (1997) című munkája is nagy sikert aratott. Úttörő vállalkozása *A magyar filatelista hírlapirodalom 1882-1997* (KT Kiadó, Komárom, 2000).

Megindította a *Honismereti Kiskönyvtárat* (a magyarországi TKM füzeteket alapul véve) több darabját mag írta (Bős, Nagyfödemes, Marcelháza és Kurtakeszi, Alistál, Ekel, Vásárút, a komáromi Erzsébet-híd stb.). A sorozat mára több mint 250 füzetet számlál, pedig kevesebb, mint egy évtized termése. Alighanem olyan rekord, amit nehéz lesz fölülmúlni. Ha arra gondolunk, hogy évtizedeken keresztül csak viszonylag kevés településről jelent meg ismertető füzet, s az is csak szlovák nyelven (esetleg orosz, német vagy angol nyelvű tartalmi kivonattal), akkor nem lehet eléggé értékelni Szénássy Árpád szervező tehetségét, buzgalmát, ahogyan fölkutatta a legalkalmasabb szerzőket, s megszerezte a kiadáshoz szükséges pénzt. A kiadványok rendkívül népszerűek lettek, többségüket nem győzték újranyomni, olyan gyorsan elfogytak. Nem véletlen, hogy Komárommal kezdődött a sorozat, amelyben a szeretett városról több kötet is megjelent. Írójuk a település múltját a legalaposabban ismerő nagybátyja, dr. Szénássy Zoltán. A szerzők között több szlovákot is találunk, s egyes kötetek nemcsak magyarul, hanem németül és szlovákul is megjelentek. Egész sor füzet szerzője Szénássy Árpád legközelebbi munkatársa, Petrovay Resko Sándor. Az Ipoly vidéki füzetek szerzője pedig dr. Csáky Károly.

A Felvidék műemlékeinek lexikon-sorozatát is megindította 2002-2003-ban. Ő maga állította össze a *Felvidéki Árpád-kori templomok lexikonjának* első két kötetét, amelyek a nyitrai valamint a nagyszombati és a pozsonyi kerület emlékeit tartalmazzák. Petrovay Resko Sándornak a Felvidéki kastélyok lexikon-sorozatát szintén a KT kiadó adta ki. Az első két kötet a nyitrai kerület többnyire pusztuló emlékeinek egyedülálló adattára. Terveztük harmadikként a felvidéki várak lexikon sorozatának megindítását is, de ez is, csakúgy, mint az eddigi sorozatok folytatása, Szénássy Árpád utódaira vár.

De nemcsak írt a műemlékekről, s nemcsak könyveket-füzeteket adott ki, hanem lehetőségei szerint meg is próbált menteni az arra érdemes épületeket. Az Érsekújvárhoz közeli Csúz község kastélyai közül az egyik romos épületet jórészt a saját keze munkájával és a saját költségén újíttatta föl (1998-2003), s mintaszerűen rendezte be, alkalmassá téve konferenciák megrendezésére, egyben (lakosztályok kialakításával) kutatási bázissá is kiépítve. Az emlékszobákban a kastélyban megfordult egykori hírességek és más nevezetes emberek életnagyságú figurái láthatók, korabeli környezetben (legutóbb, 2005 nyarán Esterházy János szoboralakja került a pantheonba). Impozáns, különleges muzeális látványosság!

2002-től *Múltunk Emlékei* címmel havonta megjelenő honismereti, műemlékvédelmi és turisztikai magazint is megjelentet a KT Kiadó. A havi folyóirat tartalmas cikkeivel, képeivel a felvidéki lapok egyik különleges értékét jelenti. 2004-ben, szintén Szénássy Árpádnak köszönhetően útjára indult egy újabb folyóirat, a *Kárpát-medencei Kastély-Krónika*, amely a történelmi Magyarország kastélyainak és kúriáinak (beleértve a kerteket, parkokat is) kincsesháza.

Sorolhatnánk tovább azokat az értékeket, kezdeményezéseket, eredményeket, amelyeket főleg az utóbbi másfél évtizedben Szénássy Árpádnak köszönhetünk, de azokkal megtölthetnénk akár egy egész folyóiratot. Fájdalmasan rövid földi léte kapott azonban osztályrészül. Hiszen mi, jó ismerői, barátai azt gondoltuk, hogy amennyi energia, erő és ötlet van benne, két-három évtizedre talál magának tennivalót. Úgy leszünk méltóak az emlékéhez, hogy amit eltervezett, megvalósítjuk.

Csorba Csaba